ڕەوتی سەرهەڵدانی شێعری نیشتمانی و سیاسی لە موکریان

(سەردەمی کۆماری کوردستان)

(٢)

س.ج. هێرش

لە بەشی یەکەمی ئەوباسە(گزینگ، ژمارە ١٣، ل ٦٣-٧٠) دا، ئیشارەکرا کە بە هۆی پێشێلکرانی مافی نەتەوایەتی و سیاسی و تەنانەت ئینسانی وکولتوورییەکانی کوردستانی ڕۆژهەلات لەلایەن دەوڵەتی ڕەزاشای پەهلەوییەوە، یەکێک لە ئەرک و ئامانجی ڕۆشنبیران و شاعیرانی نیشتمانپەروەر، وەخۆخستنی هەستی نەتەوایەتی و هاندانی بیری کوردایەتی بووە لە عاست سیاسەتی کوردتواندنەوەی حکوومەتی ناوەندیدا. هەروەها گرینگترین چەکی بەرەنگاریش بۆ بەرپەرچدانەوەی ئەو سیاسەتە، کە توانیبێتی لە نێوان مانی فیزیکی و ئیتنیکی تا مانی مەعنەوی و میللی چەشنە بالانس و پارسەنگێک ڕاگرێ، شێعر بووە. کەوابوو ئەگەر بمانەوێ باری شێعر و شاعیری لە نێوان ساڵانی ١٣٢٠-١٣٢٥(١٩٤١-١٩٤٦) شیبکەینەوە، بێشک دەبێ لەو ویست و ئامانجانەیان گرێبدەینەوە کە لە شەڕی یەکەمی جیهانییەوە لە نێو کۆمەڵگەی کوردەواریدا بە هۆی شاعیرانی دەستەی یەکەمی لقی موکریانی سەر بە ڕێبازی سۆرانی سەریان هەڵداوە و بە هۆی شاعیرانی دەستەی دووهەم (کە جگە لە «سەیفولقوزات» زۆربەیان تازەکار بوون) پەرەی پێدەدرێ و لە هەر سێ دیاردەی بەیەکەوە گرێدراوی «کۆمەڵەی ژ.ک» و «حیزبی دێمۆکراتی کوردستان» و «کۆماری کوردستان» ڕەنگ دەدەنەوە.

هەوڵ و خۆشکردنی بەستێنی بیر و بۆچوونی نەتەوایەتی بۆ وەدیهێنانی مافی ئازادی و سەربەستی و سەربەخۆیی کوردستان، بەر لەوەی بە هۆی ڕێکخراوێکی سیاسی دەست پێبکرێ، لە شکڵ و چوارچێوەی شێعردا خۆی نواندووە کە سەرەتای پرۆسەکەشی دەگەڕێتەوە سەردەمی خانی لە «مەم و زین»دا. دیارە بە پێی ئەو جیاوازییەی کە لە نێوان واقیعی مێژوویی و کر و ئاکاری کۆمەڵایتی کۆمەڵگەی کوردستاندا هەبووە، ئەو پرۆسەیە لە هێڵێکی ڕێکوپێک وڕاستەکیدا بەرەو پێش نەچووە و زۆرجار لە بەرانبەر لەمپەر وکۆسپەکاندا، کوێر بووەتەوە.

ڕێبازی شێعر بەتێکڕایی لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا بەر لەوەی لە گەوە و پێچی واقیعە مێژووییەکان تێپەڕێ و پێ بنێتە نێو جەغزی واقیعە کۆمەڵایەتییەکان ئەو ئامانجانانەی لەبەر چاو بووە:

- بووژاندنەوەی زمان و کولتوور وەک یەکێک لە گرینگترین هۆکارەکانی دیاردەی نەتەوایەتی.
- بەرجەستە کردنەوەی هۆ و ئامرازی دواکەوتوویی، هاندان و وەخۆخستنی هۆز وعەشیرەت و ڕێبەرە ئایینییەکانی کۆمەڵگەی کوردەواری بۆ تێپەڕکردنی قۆناغی ژیانی خێڵەکی بەرەو ژیانی شارستانی.
- سەرکۆنەکردن و لەقاودانی ئاکار وکردەوەی دژی نەتەوایەتی بەشێک لە چین و توێژەکان وەک لەمپەری سەرەکی و جەمسەری ئاڵقەی پێوەندی لەگەڵ دەوڵەتی نەتەوە سەردەستەکان
- بیرخستنەوەی زوڵم و زۆری و سەرەڕۆیی کارگێڕان و بەڕێوەبەرانی سیاسەتی دەوڵەتی ناوەندی و جەخت کردنەوە و وەدەستهێناوەی مافە زەوتکراوەکان.
- پەسن و پێهەڵگوتنی تۆخمە جۆراوجۆرەکانی ماکەی خێر(سروشتی و نەفسانەیی و ئینسانی) و ماکەی شەڕ(شەیتانی و نەفسانی و نائینسانی).
- دەرخستن و نواندنی هۆ و دیاردە دەرەکی و ناوەکییەکانی کۆمەڵایەتی و پڕڕەنگ کردنەوەی دروشم و داوخوازەکان وەک ڕەمز و سیمبۆلی نەتەوەیی.
- وەڕووخستنی ئەرک و ئاوات و ئامانجەکان بۆ پێکهێنانی دەوڵەتی یەکگرتووی نەتەوەیی.

ئێمە ئەگەر بەو خسڵەت و تایبەتمەندییانەی سەرەوە، ڕێبازی شێعری ئەو سەردەمە بنوارین، بەو ئاکامە دەگەین کە بەر لەوەی کۆماری کوردستان(وەک شکڵێک لە دەوڵەتی یەکگرتووی نەتەوەیی) لە چوارچێوەی واقیعی کۆمەلایەتیدا دابمەزرێ، لە چوارچێوەی شێعری کوردیدا دامەزراوە. «سیفولقوزات» دەڵێ:

کوردینە تاکەی ئێمە لە کێوان میسالی دێو
دێین و دەچین و، بۆ مە قەت، نییە خودان وخێو
خەڵکی هەمووی لە باغ و لە شارانە کەیف خۆش
ئێمە بلاو و بێ سەرە ماوین لە دەشت و لە کێو!
بۆ عاسمان دەڕۆن و لە بەحران دەکەن سەفەر
هەر عەرزە نیشتگاهی مە، سنعاتە وەرد و شێو
ژێردەستیی و، ئیتاعەتی بێگانە تا بەکەی؟
شەرمە لە بۆ مە هێندە بژین بێ نیشان و نێو
ئازادی، سەربەخۆیی، میری و گەورەیی
داوا بکەن بە زار و زبان و ددان و لێو[1]

کاتێک «هێمن» شاعیری لاوی ئەو سەردەمە لە هۆنراوەی «کوردم ئەمن»دا دەڵێ:

گەر لە برسان ولەبەر بێ بەرگی ئەمڕۆ ڕەق هەڵێم
نۆکەری بێگانە ناکەم تا لە سەر هەردم ئەمن
من لە زنجیر و تەناف و دار و بەند باکم نییە
لەت لەتم کەن، بمکوژن، هێشتا دەڵێم کوردم ئەمن[2]

دیارە مەبەستی «هێمن» لە(کوردبوون) تەنیا مانا ئیتنیکییەکەی نییە بەڵکوو ناوەرۆکی نەتەوەیی ـ سیاسییەکەیەتی کە لە بەرانبەر بیر و بۆچوونی نەتەوەخوازی(ناسیۆنالیزم)ی ئێرانی دا دەریدەبڕێ و ڕایدەگەیێنێ.

هاوکات لەگەڵ هەلائیسانی ئاگری شەڕی دووهەمی جیهانی لە نێوان ساڵەکانی ١٣٢٠)١٣٢٥(١٩٤١)١٩٤٦)ەوە و وەلانانی ڕەزاشای پەهلەوی لە سەر تەختی پادشایەتی لەلایەن دەوڵەتە هاوپەیمانەکانەوە، بارودۆخ و بەستێنێکی زۆر لەبار، لە کوردستانی ڕۆژهەلات(موکریان) دێتە ئاراوە کە یەکەمین ڕێکخراوی سیاسی و نەتەوەیی کورد بە نێوی «کۆمەڵەی ژ.ک» وەک ڕەنگدەرەوەی ویست و خوازی نەتەوایەتی و مێژوویی زۆربەی خەڵکی کورد لەدایک دەبێ و تێکۆشانی خۆی لە پێناو ئازادی و سەربەخۆیی کوردستاندا دەخاتە نێو جەغزێکی بیرکردنەوەی نوێ و ئەوڕۆیی؛ کە بۆ گەیشتن بە ئامانجەکان زیاتر شێوەی کاری سیاسی بە کاربڕ دەزانێ تا بەکارهێنانی چەک و شێوەی زەبر و زەنگ.[3]

هەر لەسەرەتای دامەزرانی «کۆمەڵەی ژ.ک»ەوە، سەرەڕای چەند کەس لە شاعیرانی موکریان کە تێیدا دەبنە ئەندام و لە گۆڤاری «نیشتمان» ئۆرگانی ئەو ڕێکخراوەیەدا، چالاکی قەڵەمی و شێعری خۆیان دست پێدەکەن؛ گەڵێک شاعیر و نووسەری بەشەکانی دیکەی کوردستانیش بەتایبەت کوردستانی گەرمێن لە دەورەی کۆدەبنەوە و بۆ پێکهێنانی دەوڵەتی یەکگرتوو(جەمهووری) تێدەکۆشن. شاعیرێکی بەناوبانگی ئەو سەردەمە، لە هۆنراەی (بیکەین بە جەمهووری)دا، بە ڕوونی ئەو مەبەستەی دەخاتەڕوو و دەڵێ:

برا بیری چرایێکی بکەن تاریکە شەو دادێ
قیامێکی بکەن تا فرسەتە بیکەن، بە جەمهووری
کەسێ میللەت پەرست و خاوەنی فیکر و سیاسەت بێ
تەرەققی میللەت و ئاسایشە مەقسوود و مەنزووری[4]

بە پێچەوانەی بیر و بۆچوونی نەیارانی کورد، «کۆمەڵەی ژ. ک» نە تەنیا سەر بە هیچ هێزێکی دەرەوەیی نەبووە، بەڵکوو وەک یەکەمین رێکخراو و سەنگەری سەربەخۆی خۆماڵی لە نێو دڵی نیشتماندا سەری هەڵداوە و هەڵگری ئاڵای رزگاری و سەربەخۆیی بووە و راگر و پەرەپێدەری بیری نیشتمانپەروەری.

«هێمن» وەک ئەندامێکی چالاکی کۆمەڵە و نووسەری گۆڤاری «نیشتمان» بە ئاشکرا داوای مافی پێشێلکراوی خۆی دەکا و دەڵێ:

کوردم و داوای حەقوقی پایەماڵی خۆم دەکەم
ماڵی خۆمە مڵکی کورد؛ داوایی ماڵی خۆم دەکەم
گەرچی لای ئاغا خەیاڵی خاوە فیکری میللیەت
من لە لام باشە هەتا ماوم خەیاڵی خۆم دەکەم
من لە دەست بێگانە قەت ناکەم شکایەت ئەی رەفیق
گەر شکایەت کەم لە چەنگی مام وخاڵی خۆم دەکەم
یا دەرێژم خوێنی پاکی خۆم لە سەر ئەم مەقسەدە
یا نە فیکرێک بۆ برای رووت و رەجاڵی خۆم دەکەم
چاوەدێری رۆژی خۆشی جێژنی سەربەستیم ئەمن
گەر مودارا وا دەگەڵ ئەم رۆژی تاڵی خۆم دەکەم[5]

لەگەڵ داگیرکرانی ئێران لە لایەن هێزە هاوپەیمانەکانەوە (بەشی باشوور: ئینگلیس و ئەمریکا، بەشی باکوور: یەکیەتی سۆڤیەت)، ناوچەی موکریان و بەتایبەت شاری مهاباد، دەبێتە ناوچەیێکی ئازادکراو و زۆربەی کاروبارەکانی ئیداری و خۆماڵی بە دەست کوردانەوە رادەپەڕێ. بەڵام سەرهەڵدانەوە و تۆخبوونەوەی مەسەلەی هۆز وعەشیرەتەکانی کوردەواری کە لە نێو جەغزی بەرژەوەندخوازیی خێڵەکیدا قەتیس مابوونەوە و ئاگایی نەتەوەییان لەو پلەیەدا نەبوو کە بەرەوئامانجە سەرەکییەکان هەنگاو بنێن؛ بۆ «کۆمەڵەی ژ.ک»، کۆسپێکی بەرچاو بوو. دەوڵەتی ناوەندی ئێران، کە بە کردەوە وزەی مانۆڕدانی لە ناوچەی موکریان و دوروبەردا نەمابوو، بۆ بەرژەوەندی خۆی، لەو دیاردەیە کەڵکی وەردەگرت. جێی سەرنج ئەوەیە کاتێک دەوڵەتی سۆڤیەت ژمارەیێک لە سەرۆک عەشیرەتەکانی کورد بۆ باکۆ(١٩٤١) بانگهێشتن دەکا، دەوڵەتی ناوەندیش ترسی رێدەنیشێ و ئەویش هێندێک سەرۆک عەشیرەتی دیکە بۆ تاران بانگ دەکا و بە پارە و دراو و بارەبووکردن پلانەکانی خۆی بە هۆی ئەوان لە ناوچەی موکریان دادەرێژێ.... لەلایێک **گەنمی ناوچەی موکریان** بە نرخێکی هەرزان دەکڕن تاکوو خەڵکی کوردستان تووشی ناستەنگی و دەستەنگی و برسیەتی بکەن. لەلاییێکی دیکەوە **کۆپێنی قەند و شکر** بە سەر ئەو سەرۆک عەشیرەتانەدا دادەبەشنەوە تا زاریان شیرین بکەن و دژی ئامانجەکانی «کۆمەڵەی ژ.ک» هانیان بدەن. هەربۆیەش ناوەرۆکی شێعری زۆربەی شاعیرانی سەر بە «کۆمەڵەی ژ.ک»، سەرکۆنەکردنی ئەو کاروناکارانە و بەرپەرچدانەوەی ئەو پیلان و پروپاگەندانە بووە کە دژ بە کۆمەڵە وەرێدەخران.

«هەژار» کە یەکێک لە چالاکترین یارانی کۆمەڵە بووە، لە زۆر شوێنی «دمەتەقێ»یەکانیدا باسی ئەو ئاکارە ناشیرینانە دەکا و بۆ نموونە دەڵێ:

بایز ــ ئەدی ئاغامان خەریکی چییە؟
لەمێژە ئاگام لە حاڵی نییە
باپیر ــ ئەمن چووزانم هیچ ناسەڵمێنێ
خەریکە دیسان قەندی بستێنێ
بایز ــ جا قەندی بۆچی دەدەنێ کاکە؟
خۆ ئاغا نەیبووە قەت بۆوان چاکە
باپیر ــ قەندی دەدەنێ، دەبەستن دەستی
هەتاکوو نەکا بیری سەربەستی
بایز ــ لەباتی قەندی چی دەدا قیمەت؟
شەرەف و ناموس، ویجدان و غیرەت...[6]

«هێمن» لە پارچە هۆنراوەی (ئەمن دەیڵێم وبێ باکم)دا، کردەوەی دزێوی ئەو سەرۆک عەشیرەتانە لەقاودەدا و دەڵێ:

ئەوەندە گێژ و بێهۆشن، حەیا و ناموس دەفرۆشن
لە بۆ ئازادی ناکۆشن، ئەمن دەیڵێم و بێ باکم
خودای ئەم میللەتە قەندە، لە بۆ قەندن هەموو بەندە
بە حاڵی وان دەکەم خەندە، ئەمن دەیڵێم و بێ باکم[7]

«هەژار» لە هۆنراوەی(بەخت و عەقڵ)دا سەبارەت بەو سەرۆک عەشیرەتانەی کە سەرەڕای ئەو هەموو بێ حورمەتییەی کە لەلایەن رێژیمی پەهلەوییەوە پێیان کرابوو، بەڵام هێشتا دەستیان لە کاری دزێو و شەڕەخۆری هەڵنەدەگرت، دەڵێ:

کامەیان دەوڵەمەندە مەرد و رەند
تۆنێ نامووس دەدا بە تۆنێ قەند
کێهە یەکجار نەجیب و ژیر و کورە
دەچێتە سەودا، شەرەف دەدا بە شرە[8]

مەسەلەی وەرگرتنی کۆپێنی قەند و شکر، ئەوەندە گرینگ و بەرچاو بووە تەنانەت «هەژار» لە یەکێک لە جوانترین و پاراوترین غەزەلەکانی خۆیدا دەیکاتە ئیستیعارەی شێعری و دەڵێ:

روحت بردم بە قەندی لێوەکانت
دەزانی کورد بە قەند وێرانە ماڵە[9]

هەروەک دەزانین، کەسانێک هەبوون کە بە پروپاگەندەی ناڕەوا بۆ «کۆمەڵەی ژ.ک»یان تێدەچاند و بە سووکی باسیان دەکرد، «هەژار» لە هۆنراوەیێکی دا لە عاست ئەو کەسانە هەڵوێست دەگرێ و دەڵێ:

لە خۆشی کۆمەڵەوە چەند خۆش ورینگە ورینگم
بزانە کوردە ئەمن کێم کە هێندە ژیر و زرینگم
بە رێی نەجاتی وەتەن دا دەڕۆم بە عەزمی مەتین
موحافیزی وەتەن ئەمنم مەتالی گوللەیە سینگم
لە عیشقی شیرینی میللی لە بیستوونی موخالیف
لە باتی تیشەیی فەرهاد ئەمن مژۆڵە قولینگم
لە دەم برینی ئەوانەی لە کۆمەڵەم بەدگۆن
لەبار وتیژە دەمی، موو دەکا مقەست وبرینگم[10]

مەسەلەیێکی گرینگی دیکە کە لەو سەردەمەدا سەرنجی شاعیرەکانی راکێشاوە، مەسەلەی «ژن»بووە. هەروەک دەزانین، «ژن» لە کۆمەڵگەی کوردەواریدا، شان بەشانی پیاوان لە زۆر کاری سەختی قوناغی هەرەوەزی(نێوماڵ و مەزرا و زەویوزار)دا بەشداری کردووە و بگرە زۆرجار ئابووری ماڵەوەشی بەڕێوەبردووە. یەکێک لە دیاردە نوێیەکانی شێعری ئەو سەردەمەی کوردستان، سەرنجدان بەو مەسەلەیە بووە کە «ژن (دایک)»یش ــ وەک نیوەی کۆمەڵگە ــ دەبێ لە پرۆسەی ژیانی کۆمەڵایەتی و شارستانی و بەتایبەت لە تێکۆشانی سیاسیدا بەشدار بێ...

«هەژار» لە هۆنراوە زۆر بە نرخەکەی:«لای لایە»دا، هەوڵ دەدا لە زمان دایکانەوە کە جگەرگۆشەکانیان بە دەست دوژمنی زاڵم لە ناودەچن، ئەو مەبەست و ئامانجە زەق کاتەوە کە لە بەشێکیدا دەڵێ:

بۆت بەخت دەکەم عومری درێژم
سەد تاڵ و سوێریت لە سەر دەچێژم
ئەمامی باڵات بە فرمێسکی چاو...
شەو و نیوەشەو لێی دەنێم شەواو
سەدچاک و پیرت بۆ دەخولێمەوە
لە بن سێبەرت بحەسێمەوە
هەر رەسیدە بووی دوژمنی زاڵم
دەتبڕێ بزەیی نایە بە حاڵم

هەی لای لایە رۆڵە لای لایە
دەک خاکم بەسەر رەنجم بە بایە
پەشێو پێت خۆشە یەخسیر نەمێنی؟
سەربەستیت پێ بڵێم بکەویە شوێنی؟
قەڵەم دەست دەیە، ببە مەکتەبی
وەخت و بێوەخت لە خوێندن نەبی
ئەو کاتی لەگەڵ کاکت دووبەدوو
بکەن هاواری حەقی لە دەست چوو
دەس دەنە دەس یەک بە را و تەگبیر
یەکتان بە قەڵەم یەکتان بە شمشیر
هەی لای لایە رۆڵە لای لایە
شیریش جەوهەری لە قەڵەم رایە[11]

«هێمن» لە هۆنراوەی«ئاخافتنی خوشک و برایان» بۆ یەکەم جار ئەو مەبەستەلە کۆمەڵگەی ئەو سەردەمەدا باس دەکا و لە زمان برایانەوە خوشکان بەرەو گۆڕەپانی خەبات و تێکۆشان هاندەدا و دەڵێ:

دیدەگیان، کچی کوردی ژیکەڵە
داوێنی پاکت دوور بێ لە پەڵە
«لەنێو» هەڵستا زوڵمی «چار»شێوا
تۆ هێشتا حەپسی لە نێو چارشێوا
کچی هەموو کەس ئیمڕۆ سەربەستە
هەر هەقی کچی کوردی پێ پەستە
بپسێنە لەپێ تۆ زنجیر و کۆت
«دیدە» گیان بدە یاریی «برا»ی خۆت
لە رێی نیشتمان بە هیوای خودا
خەریکی کار بین با خوشک و برا
لە گوێن «ژاندارک» هەستە وەک مەردان
دوژمن وەدەر نێ لە خاکی کوردان[12]

ئاشکرایە کە«هێمن » لێرەدا ویستوویە بە تیرێک دوو نیشان بنگێوێ: یەک؛«ژن» لە کۆت وزنجیری کۆمەڵایەتیدا ئازاد ببێ و دوو؛ بە هۆی بەشداری «ژن» لە خەباتدا، نیشتمان رزگار بکرێ...

هەروەک دەزانین و زۆریش روونە، هیچکام لە دامەزرێنەرانی «کۆمەڵەی ژ.ک» و تەنانەت دواتریش بەرێوەبەرانی حیزبی دێمۆکراتی کوردستان، خاوەنی ئیدەئۆلۆژی چەپی سەر بە سۆڤیەت نەبوون. بەڵام هەروەک لە سەرەتای چالاکی کۆمەڵە را دەردەکەوێ، سیاسەتی کۆمەڵە و تەنانەت بەشێک لە پیاوماقوولانی سەر بە چین و توێژەکانی شار، بە تێکرایی پێشبردنی خەتێکی گشتی لایەنگری بووە لە هێزی هاوپەیمانەکان(ئینگلیس و ئەمریکا، سۆڤیەت) لە ناوچەدا. کاتێک یەکیەتی سۆڤیەت بەپێی ئەو بارودۆخەی کە لە ناوچەدا بۆی رەخسا و توانی ئەو هەلە بقۆزێتەوە کە لە نێو چوارچێوەی سیاسەتی گشتی خۆیدا ئاوڕ وە مەسەلەی کوردان بداتەوە؛ هیوا و هومێدێکی زۆر کەوتە نێو دڵی بەشێک لە بەرێوەبەرایەتی «کۆمەڵەی ژ.ک»ەوە (بەر لەوەی بە «حیزبی دێمۆکرات»وەرچەرخێ). دیارە ئەو دیاردەیە سەرۆک عەشیرەت و هۆزەکانیشی دەگرتەوە کە ساڵی ١٩٤١ بەشێکی زۆریان بۆ باکۆ بانگهێشتن کرابوون، کە هەر لە نێو ئەو دارودەستەیەدا لایەنگرانی خەتی ئینگلیس و ــ هەر بەو پێیەش لایەنگرانی خەتی سەر بە دەوڵەتی ناوەندی ئێران دەبیندران.

هەروەک لە ئاکامی رووداوەکانیش را دەردەکەوێ، خەتی لایەنگری گشتی کاتێک بە لای سۆڤیەت پڕ رەنگتر دەبێتەوە کە بۆ «کۆمەڵە» و تەنانەت بۆ زۆربەی پیاوماقوولان و رۆشنبیرانی کورد روون دەبێتەوە کە ئینگلیس خوازەری لایەنگری لە مافی کوردان نییە(پێشێل کردنی پەیمانی«سێڤر» ، سەرکوتکردنی بزووتنەوەی شێخ مەحمودی نەمر و دواتر بۆمباران کردنی ناوچەی بارزانییەکان و هاتنی ئەوان بۆ ئێران... بەڵگەیێکی ئاشکرای ئەو ناخۆشەویستییە بوون).

هەرچەند خەتی هیوا بەستن بە دەوڵەتی ئینگلیس تەنانەت لە نێو بەشێک لە رۆشنبیرانی پێشکەوتووی سەر بە «کۆمەڵەی ژ.ک»یش هێشتا تەواو رەش نەبووبۆوە، بەڵام ئینگلیس بە پێی سیاسەتی بەرژەوەندخوازی خۆی نەیهەویست یارمەتی نەتەوە زۆرلێکراوەکان بکا.

لە راستیشدا ئەوکاتە، قورسایی چالاکی و سیاسەتی دەوڵەتی ئینگلیس لە بەرانبەر ئاڵمان(و تەنانەت سۆڤیەتیش کە هاوپەیمانی خۆی بوو) زیاتر کەوتبوە ناوچەی نەوتەڵانی کوردستانی گەرمێن و بایەخێکی ئەوتۆی بە مەسەلەی کورد نەدەدا.

«فایق بێکەس» شاعیری ناودار و ئەندامی کۆمەڵەی «ژ.ک/ هیوا»لە هۆنراوە بەناوبانگەکەی خۆی ــ بیست وحەوت ساڵە ــ کە لە ئاهەنگێکدا لەبەردەم «ئیدمۆندز»کاربەدەستی دەوڵەتی ئینگلیس دەیخوێنێتەوە، سیاسەتی دژایەتی ئینگلیس لە عاست مەسەلەی کوردان بە روونی دەردەخا، کە لێرەدا برگەیێکی دەخەینە روو:

بیست وحەوت ساڵە دڵم لێت پڕە
ئەحوالم بە دەست تۆوە زۆر شڕە
سەد بەڵێن بدەی لە لای من ترە
بەسیەتی ئیتر ئەم ورە ــ ورە
نۆکەریت ناکەم ورگم هەڵدرە
گوناهم چی بوو بەم دەردەت بردم؟!
بۆچی بە ناهەق وا سووکت کردم؟![13]

دیارە رەوا نییە لە سەکۆی تێخوێندنەوە و هەڵسەنگاندنەوە نوێییەکانی ئەورۆ را چاو لە دۆینێتی ئاڵۆزی ئەو سەردەمە بکەین، بۆیە دوور لە هەر چەشنە خۆش خەیاڵی و بەرچاوتەنگی و پاکانەکردنێک، لێرەدا هەوڵ دەدەین هۆی ئەو دیاردەیە واتە پێوەندیی سیاسی کورد و سۆڤیەت کە تانەت بەستێنی شێعر و شاعیریشی گرتەوە، روون بکەینەوە:

١) سیاسەتی زوڵم و زۆری و سەرەڕۆیی حکوومەتی سەردەمی رەزاشای پەهلەوی دەرهەق بە کوردان ئەوەندە توند و تیژ و درندانە بوو، تەنیا پریشکەیێک پێویست بوو کە ئاگری خەبات لە نێو کۆمەڵگەی کوردەواریدا هەڵایسێنێ و، ئەو پریشکەیەش بە هۆی شەڕی دووهەمی جیهانی و هاتنی هێزی هاوپەیمانەکان و وەلانانی رەزاشا، کەوتە نێو بارووتی ئاوات و ئامانجە لەمێژینەکان.

٢) هەڵسوکەوت و ئاکار و رەفتاری «ئەرتەشی سوور» لە بەرانبەر خەڵکی بێچەکی کورد، بەتایبەت بە بەراوردکردن لەگەڵ تاڵان و بڕۆ و کوشتاری «ئەرتەشی سپی» شەڕی یەکەمی جیهانی کە تائەوکاتیش لە زەینی خەڵکیدا مابۆوە[14]؛ وەک فریشتە دەهاتە بەرچاو.

٣) تا ئەوکاتە هیچ هێزێکی گەورەی هەندەری نەبوو کە لە مافی گەلی کورد پشتیوانی بکا، تەنانەت ئەگەر ئەو پشتیوانییەی یەکیەتی سۆڤیەت بۆ ماوەیێکی کاتیش بووبێ، توانی وەک پارسەنگێک لە ناوچەدا، مانۆری دەوڵەتی ناوەندی لە سەر کوردان لاواز و بێ بایەخ بکاتەوە.

٤) نە ئینگلیس و نە ئەمریکا، حازر نەبوون یارمەتی کوردان بکەن، ئەوە لە حاڵێکدا بوو کە قازی محەمەد پێشەوای گەلی کورد هەر لە سەرەتاوە بۆ نزیکبوونەوە لەوان زۆری هەوڵدا.

٥) بوونی خەتێکی لایەنگری کردن لە دەوڵەتی سۆڤیەتی زاڵبوو بە سەر نازیسم دا لە نێو خەڵکی کورد و بەتایبەتیش لە نێو «کۆمەڵەی ژ.ک» و دواتریش لە نێو«حیزبی دێمۆکرات» ، هەڵبەت وەک هێزێکی دۆست و راگری پارسەنگ، نەک وەک هێزێکی مەرامی و ئیدەئۆلۆژیکی.

٦) بارودۆخی ناوچەیی و ژیۆپۆلیتیکی کوردستان (موکریان) و هەلومەرجی سیاسی و دیپلۆماسی.

٧) بەشداری نوێنەرانی ڕاستەوخۆی ڕووسەکان لە زۆربەی کۆڕ و کۆبوونەوە ومیتینگەکانی ناوچەی موکریان و پێوەندییان لەگەڵ خەڵکی کورد بەگشتی و سەرۆک عەشیرەتەکان بەتایبەتی.

٨) بڵاوبوونەوەی نێو و نیەتی خێرخوازانەی یەکیەتی سۆڤیەت، لە شۆڕشی ئۆکتۆبر(١٩١٧) بەو لاوە.

بەمجۆرە، بە ئاوێتەبوونی سەرجەمی ئەو خاڵانە بەیەکەوە، چارەنووسی مەسەلەی کوردان لە سیاسەتی یەکیەتی سۆڤیەت گرێدەدرێ و هەر بەو پێیەش زۆربەی شاعیرانی موکریان بۆ بەرژەوەندی مەسەلەی کورد، ئەو دیاردە سیاسییە لە نێو شێعردا دەگونجێنن.

«سەیفولقوزات» پیرە پێشەنگی شاعیرانی موکریان کە لە ساڵی ١٣٢٣ھ(١٩٤٤)کۆچی دوایی دەکا و ڕووداوەکانی دواتر بەچاو نابێنێ، لەوبارەوە گوتوویەتی:

کوردینە ئەورۆ ڕۆژی گەپ وکەیف و شادییە
لەو نیعمەتە کە بۆمە ستالینە حامییە
دەستی وە ئێمە داوە کە چیدی زەلیل نەبین
بانگمان دەکا کە ئێرە جێگەی ئیتمینانییە[15]

«هەژار» هاتنی ئەرتەشی سوور، بە(فریشتەی ئازادی) دەشوبهێنێ و لە بەشێکی هۆنراوەی «بەخت وعەقڵ»دا دەڵێ:

هات بە گرمە فڕۆکە لە لای مەسکەو
بۆ عەجەم، وەک شەهێن دەچێ بۆ کەو
هەڵمەتێکی گەیاندە تەختی جەم
تێکی دا شەوکەت وجەلالی عەجەم
بە بڵاوبوونی دوو پەڕ ئاگاهی
بوو بڵاو ئارتێشی شاهەنشاهی
شا کە شێر بوو لە ڕاوی مسکین دا
دیم کە مشکە لە ژێر ستالین دا
ئەوی خواردی گەرووی جەفاوجەوری
دی، فڕۆکە و ڕشایەوە فەوری
چ فڕۆکێک؟ موجەسسەمەی شادی
کێی تێدابوو؟ فریشتەی ئازادی[16]

«کۆکەی سانی» وەک کەسێک کە «غافڵ لە وەزعی ڕۆژگار»بێ، موژدەی پێدەگا و دەڵێ:

موژدەیان دامێ کە تۆی غافڵ لە وەزعی ڕۆژگار
تۆ مەگەر نەتبیستووە یەک دەوڵەتی شەوکەت قەوی
دایرەی فەرهەنگی ئێرانی بە دەستووری سەحیح
تا نمایش پێ بدا ئەوزاعی کوردی مونزەوی
میللەتی ئێمەش لە سایەی پەرچەمی داس و چەکوچ
فەرشی شادی ڕابخا بیکاتە بەزمی خوسرەوی
خۆ بە گیان و ماڵ و ڕوحیش حازرە هەر ساعەتێک
گەر تەڵەب کەن شاعیری سانی لە نەسلی کۆکەوی[17]

«هەژار» و «هێمن» کە دوو ئەندامی چالاکی «کۆمەڵەی ژ.ک» بوون و دواتریش دەبنە **شاعیری میللی** کۆماری کوردستان؛ «دەوڵەتی سۆڤیەت» وەک بەدیهێنەری ڕاپەڕین و هەستان و پارێزەری کۆماری کوردستان چاوی لێدەکەن. هەربۆیەش قورسایی باری پەسن و تەبلیغاتی ڕەسمی ئەو دیاردەیەی سەردەمی کۆماری کوردستان زۆرتر دەکەوێتە سەر شانی ئەو دوو شاعیرە. ئەوان، وێڕای پەسن و تاریفکردنی قازی محەمەد وەک پێشەوا و ڕەئیس جەمهووری کوردستان کە بەهەق لێی دەوەشاوە؛ بۆ خۆشکردنی تەندووری ئاواتەکان، نێوی «هۆردووی سوور» و «ستالین»یشیان دەکردە دەستەچیلەی شێعرەکانیان. «هێمن»لە جێژنی ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان و هەڵکردنی ئاڵادا، لە بەشێکی هۆنراوەکەیدا دەڵێ:

ڕۆژی خەم هاتەوە ئەییامی سروور
جێژنەیە و بەزم و زەماوەندە وسوور
تازە ناوێرێ بە خاکی واندا
نەتەوی وغەیرە بکا چیدی عبوور
چونکوو لایەنگری مەزڵومانە
چونکوو بۆ کوردی هەژارە چاوسوور
هەربژی تاکوو ئەبەد ئیستالین
پایدار بێ و نەبەزێ هۆردووی سوور
بۆ فیداکاری لە ڕێی کوردی دا
هەر بژی ڕەببی ڕەئیسی جمهوور[18]

«هەژار» بە بۆنەی هەڵکردنی ئاڵا لە شاری بۆکان، لە پارچە هۆنراوەیێکیدا دەڵێ:

بێ ببینێ ئەو کەسەی پێی وایە کورد سەرناکەوێ
کێ بوو پێی وابوو تەمی نەگبەت لە سەرمان نارەوێ
ڕێی نەجاتمانە پەنا بۆ ئیتیحادی شورەوی
سورمەیە بۆ چاوی ئێمە خاکوخۆڵی مەسکەوێ
ڕەببی(ئیستالین) بژی بۆ لاگری مەزڵوومەکان
تا زەمانە خولدەدا و تا ڕۆژ دەبەخشێ پورتەوێ
ڕەببی هەرکەس دوژمنی ئەو میللەتە دڵپاکەیە
ژێرکەوێ، کۆستی کەوێ، ڕەببی سەعاتێک نەسرەوێ[19]

«هێمن» لە هۆنراوەی (بەهاری زانین)دا، سوورایی گوڵی مێلاقە بە سەربازی سوور و شێواویی گوڵی سونبول بە سوپای ژاپۆن و ئاڵمان دەچوێنێ و، ئازادی کوردان لە سەرکەوتنی سوپای سووردا دەبینێ کە لێرەدا بەشێکی دەخەینە ڕوو:

ئەوا هات مانگی خۆشی خاکە لێوە
ئەما سەرما و بۆران و کرێوە
لە لێوی جۆگەلە مێلاقە ئەورۆ
لە گوێن سەربازی سوور وێستا بە پێوە
نە وەک کاکۆڵی یارم، بەڵکە سونبول
وەکوو ژاپون و ئاڵمانێ پەشێوە
هەموو قەومێک وەسەر کەوتووە لە هەوراز
بەشی تۆ کوردە تاکەی هەر نشێوە
هەتا پێ یێک لە بێرلین بچتە پێشێ
سوپای سوور، دێتە پێش ئازادی ئێوە
بژی مارشال ستالین پێشەوای ڕووس
کە ئازادی لە گیتی دا بەشێوە[20]

«هەژار» شاعیری میللی لە شوێنێکی دیکەدا، بە بۆنەی بەخێرهێناوەی سێ کەس لە دامەزرێنەرانی «کۆمەڵەی ژ.ک»: «دڵشاد ڕەسووڵی»، «عەبدولڕەحمانی زەبیحی ـ بیژەن» (خەڵک دەیانگوت: بێژن) و «قاسمی قادری» کە پێش دامەزرانی کۆماری کوردستان لە ورمێ لە لایەن دەوڵەتی ئێران گیرابوون، دیداری سەرلەنوێی ئەوان و«ئیسیقلالی کوردستان»و پەسنی «پێشەوا قازی» و «هۆردووی سوور» تێکدەخاتەوە و دەڵێ:

«بیژەن» کە تۆم دی بڕوات بێ پێم
جێژنی ئیستیقلال تازە بۆوە لێم
«دڵشاد» هەر شاد بی وەک شادت کردم

له زیندانی خەم ئازادت کردم
«پیاو»ی ئازا و ژیر بەخێر بێتەوە
دوامین گرێی دڵ بەو دەکرێتەوە
پێتان دڵخۆشە دایکی نیشتمان
رووسوورن لە ڕاست ناموس و ویجدان
کۆتاییو نەکرد بۆ سەربەرزی گەل
بەڵان رووی ڕەش بێ لێی قڕاندن قەل
یاخوا هەربژی پێشەوای بەڕێز
سەرۆکی گەورە و سەربەرز و بەهێز
شادە کورد هەتا پێشەوا هەیە
خودا شادمان کەی تا دنیا هەیە
بژی هۆردووی سوور بە فەتح وزەفەر
وەک بۆ هەژاران خۆی کردە لەمپەر[21]

«خالیدی حیسامی ـ هێدی(شێواو)» لە ئاهەنگێکی ئاڵاهەڵکردندا کە ڕۆژی٩/١١/١٣٢٤ بەڕێوەچووە لە بەشێکی هۆنراوەکەیدا دەڵێ:

ئۆخەی کە قەومی کوردیش پێکهات مەرام ومەیلی
لە هەوری ڕەش وەدەرکەوت ئەستێرەکەی سوهەیلی
ڕەببی بژی ئیستالین بە هۆی ئەو قارەمانە
کوردیش بە خۆشی ئەوجار گەلێکی نێو گەلانە
هەر شاد بێ ئەرتەشی سوور ئەو لشکرە حەلیمە
تا پشتیوانی چاتر مەحکەم ببێ گەلی مە
پیرۆز بێ جێژنی کوردان دڵشاد بێ لەشکری سوور
هەربژی خۆشەویستمان سەدر و ڕەئیسی جەمهوور[22]

هەر وەک لەو هۆنراوانەی سەرەوەڕا دەردەکەوێ پەسن و پێهەڵگوتنی دەوڵەتی سۆڤیەت، سەرەڕای ئەوە کە تێخوێنەرەوەی بارودۆخی سیاسی و دیپلۆماسی و ڕەنگدەرەوەی زەوقی کۆمەڵایەتی و بیروڕای گشتیی بووە، تاڕادەیێکش جەختکەرەوەی تەبلیغاتی ڕەسمی حکوومەتی کۆماری کوردستانیش بووە.[23]

دیارە لە نێو شاعیرانی موکریاندا هێندێک کەس هەبوون لەگەڵ ئەوەش کە پشتیوانیان لە حیزب و کۆماری کوردستان کردووە، بەڵام کەمتر خۆیان لەو دیاردەیە داوە. ئەوانە بریتی بوون لە«خاڵەمین بەرزنجی»، «هەباسی حەقیقی»، «سەید کامیلی ئیمامی ـ ئاوات(زرینگ» و «محەمەدی گلۆڵانی(عەتری)» و... کە هەر کام بە بۆنەی جۆراوجۆر شێعریان گوتووە و لە کۆڕوکۆبوونەوەکاندا بەشداریان کردووە. «خاڵەمین» لە هۆنراوەیێکدا کە لە جەلەسەی ڕۆژی ١٣٢٤/٨/٢٤دا دەیخوێنێتەوە، لە سەر یەکێتی و برایەتی پێدادەگرێ و دەڵێ:

بە گوێی دا وای سریواندم فریشتە
گوڵی هیوای کوردستان دەپشکوێ
شەفای دەردی دڵە حیزبی دێموکرات
دەوایە بۆ برینی جەرگی توێ توێ
بڵێ: بەو دەستە، دیکتاتۆری زگ زل
زگی دەدڕم لە جێی خۆی هەر ببزوێ
برابن پیاوی چا بن دوژمنی خۆ و
بە هەمووان ڕێی کەون تا ئەسپو دەسوێ
هەتا هەڵکەوتووە بۆت ئەو هەلی خۆش
دەلینگی لێ بدە و قامک مەنێ گوێ
لە بۆ قازانجی کوردان نای پسێنم
ئەگەر سەدساڵی دەستم بەستی بەموێ
ئەگەر خوێندبێتەوە باوەڕ دەکەی پێم
قەسیدەی بانەمەڕ یا خدرە گڕوێ[24]
کە دەستی برا لە هەر کارێکی ببڕی
بزانە لاقی خۆت دەبڕی بە تەشوێ
ڕەببی هەرکەس لە کوردان ماڵی تێکدا
شەویلکەی ڕەق بێ چاوی زەق بێ نەجوێ
تکای خاڵم لە هێمن هەر ئەوەندە
نەپێوێ نیوە شێعرانم بە دەزوێ[25]

«سەید کامیلی ئیمامی(زرینگ)» لە هۆنراوەیێکدا تاریفی «پێشەوا قازی» دەکا و دەڵێ:

هاتەدەر ئەوڕۆ لە میحنەت میللەتی مەغدووری کورد
گەینە ئاوات و مەڕامی خۆ، هەموو ڕەنجووری کورد
بێ کەس و بێ دەربوون ئەمما تۆ گەیشتی بوویە کەس
هەر بژی بۆ لاگری مە، ئەی ڕەئیس جەمهووری کورد
هیممەتی تۆ بوو لە سەر هەر هەرد و بەرزایی وڵات
دەیشەکێنێ بای فەڕەح بەیداخی سەوز وسووری کورد
ئەی زرینگ تۆش ڕوح وگیانی خۆت فیدای ئەو زاتە کە
تا بڵێن پێت ئافەرین ئەی ڕۆڵەکەی مەشهووری کورد[26]

«هەباسی حەقیقی» لە هۆنراوەیێکدا بە بۆنەی جێژنی هەڵکردنی ئاڵا لە شاری بۆکان، کوردەکان بۆ پاراستی نیشتمان و ئاڵای کوردستان کە وەک ڕۆژ لە بورجی میناڕەنگ هاتووە دەرێ هاندەدا و دەڵێ:

هاتەدەر ڕۆژ لە بورجی میناڕەنگ
لاچوو تاریکی تێپەڕی شەوەزەنگ
گوڵی شادی لە باغی ئازادی
هاتە دەر زۆر بە ناز و عیشوە و ڕەنگ
بولبولی نیشتمانی کوردستان
دەچریکێنێ بۆی، بە سەد ئاهەنگ
حافزی نیشتمان و ئاڵا بن
مەپرینگێنەوە لە تۆپ و تفەنگ[27]

«محەمەدی گلۆڵانی(عەتری)» کە یەکێک لە شاعیرە بە تەمەن و خاوەن ئەزموونەکانی موکریان بووە و زۆرتر ئامانجە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکانی لە قاڵبی غەزەلدا دەربڕیوە، لە هۆنراوەیێکیدا لە زمان (دایکی وەتەن)ەوە خۆشحاڵی خۆی وێڕای پەسنی قازی محەمەد، لە وەزعی پێکهاتوو ڕادەگەیێنێ ودەڵێ:

لاوەکان دایکی وەتەن ئەوڕۆکە زۆر خۆشحاڵە لێو
چون لە سەر نێو ونیشانی، دستی مەردیو کردەوە
ئەی بژی (سەدری موعەززەم) پێشەوای قەومی کورد
چون لە سەر تەختەی زەمانە ئەردی کوردی بردەوە
هەر بژی (سەدری موعەززەم) ڕێنوێنی قەومی کورد
هەر بژی، ناموسی نۆ میلیۆنی کورد کۆ کردەوە[28]

بە گوێرەی ئەو بەڵگە شێعرییانەی کە لێرەدا وەک دەستاوێژ خرانەڕوو، دەتوانین بەو ئاکامە بگەین کە بە هۆی گۆڕانی بارودۆخی کۆمەڵایەتی و توند و تیژبوونی ڕەوتی خەبات لە ماوەی کۆماری کوردستان دا، شکڵ و ناوەڕۆکی شێعری کوردیش، تاڕادەیێک گۆڕانی بەسەردادێ و، هەربەو پێیەش ئەرک و ئامانجی شێعر بەتایبەت بۆ کۆمەڵگەی نەخوێندەواری ئەو سەردەمە کە وەک گرینگترین کەرەسەی تەبلیغات و ڕاگەیاندن چاوی لێکراوە، دەگۆڕدرێ. بۆیە بە کورتی دەکرێ چەند خسڵەت و تایبەتمەندیی جیاواز لە جاران بۆ ئەو ڕەوتە کەمخایەنەی سەردەمی کوردستان دەستنیشان بکەین و بڵێین:

ـ شێعر، تا ڕادەیێک لە قاپیلکەی شێوازی کلاسیکی(سۆفیگەری و ئەوپەڕی

سروشتی) و بێلایەنی و دوورەپەرێزی ڕەها دەبێ، لە چوارچێوەی مزگەوت و خانەقا و دیوەخانان دێتە دەر و ڕەنگی کۆمەلایەتی و سیاسی و بەرەنگاری بە خۆوە دەگرێ.

ــ شێعر، سەرنج دەداتە مەسەلەی «ژنان» و بۆ تێکۆشانی کۆمەلایەتی و سیاسی هانیان دەدا.

ــ شێعر، هێلی زمانی ڕەق و دەقی باوی فکری و فەلسەفی بەردەدا و دێتە سەر هێلێکی پەتی و پاراوو ساکار.

ــ شێعر، جەغزی کێشی عەرووزی و ناخۆیی دەشکێنێ و دێتە نێو سنووری کێشی پەنجەیی و خۆمالی و خەلک پەسندەوە.

ــ شێعر بۆ یەکەمجار دەبێتە سەنگەر و پێداهەلدەری ئامانجی وەدیهاتووی قۆناغێکی مێژوویی و نەتەوەیی گەلی کورد، کە لە «کۆماری کوردستان» دا خۆی نواندووە.

ئەوەی ڕاستی بێ، هەرچەند قەلەمڕەوی جوغرافیایی کۆماری کوردستان لە چاو خاکی بەرین و بەربلاوی کوردستان (و تەنانەت بەشی ڕۆژهەلاتیش) زۆر تەسک و تەنگەبەر بوو، بەلام لەگەل ئەوەشدا وەک ئاکامی پرۆسەیێکی مێژوویی و نەتەوەیی گەلی کورد چاوی لێکراوە. هەر بۆیەش، بە تێکڕایی لەلایەن شاعیران و رووناکبیران و تێکۆشەرانی نیشتمانپەروەری هەموو بەشەکانی کوردستان بەتایبەت کوردستانی گەرمێن وەک دەستکەوتێکی گرینگی نەتەوەیی پشتیوانی لێکراوە.

ڕاستە کۆماری کوردستان، بە هۆی پیلانی دوژمنانی ناوخۆیی و هەندەری و بەتایبەت پاشگەزبوونەوەی سۆڤیەت لە بەلێنییەکانی، زۆر زوو جوانەمەرگ بوو و بۆی نەلوا وەک دەولەت شکلی قانوونی و نێونەتەوەیی بە خۆوە بگرێ و سەقامگیر بێ؛ بەلام توانی وەک نوختە وەرچەخانێکی گرینگی مێژوویی بکرێتە بەلگە و شەقلی خۆی لە لاجانگی مێژوو بدا و بدرەوشێتەوە.

بە کورتی، هەروەک لە ناوەرۆکی باسەکەشدا دەردەکەوێ، ئەگەر گرینگترین ئەرکی شێعر لەو ماوە کورتەدا، پەسن و تەبلیغات و پڕ ڕەنگ کردنەوەی هەموو ئەو دیاردە کۆمەلایەتی و سیاسییانە بێ کە لە خزمەت بەرژەوەندیی ئەو کۆمارە ساوایەدا بوون، کۆماری کوردستانیش سەرەڕای تەمەن کورتی و کەمخایەنی، ئەو بوارەی ڕەخساند کە ئەو ڕێبازە ئەدەبییەی کە بە هۆی شاعیرانی دەستەی یەکەمی موکریان سەری هەلدابوو، بە هۆی شاعیرانی دەستەی دووهەم(سەر بە کۆمار) وەک: «هەژار» و «هێمن»و ... پەرە پێبدرێ و تا ئێستەش درێژەی هەبێ... ٣٠

لە کۆتاییدا، بەر لەوەی ڕشتەی قسەکانم لێ ئالۆز بێ، دەخوازم بە یادی هەموو شاعیرانی ئەو دەورەیە، لە ئاوریشمی شێعر پەنجا گولێنگی ڕەنگاوڕەنگ بە بالای «چوارچرا»ی «کۆماری کوردستان» هەلواسم و بەو تاکە شێعرەی «هێمن»، ماشەری باسەکەم هەلوێژنم:

ئەی پەریزادی مەهابادی! ئەتۆ ون بووی لەمن
تۆ بەدیکەم کوا پەریزادە و پەری چینم دەوێ

•••

تێبینی:

١) هۆنراوەی هەموو شاعیرەکان لەو باسەدا بە ڕێنووسی (ستاندار) ئەوڕۆیی نووسراونەتەوە.

٢) لێرەدا، جێی خۆیەتی، پڕ بەدل سپاسی کاک محەمود مەلا عززەت، د. ئەمیری حەسەنپوور و حەسەنی قازی بکەم کە فتۆکۆپی هێندێک لە ڕۆژنامە و گۆڤارەکانی سەردەمی «کۆماری کوردستان»یان لە پێوەندی لەگەل ئەوباسەدا بۆ ناردووم.

سەرچاوە وپەراوێزەکان:

١) بڕوانە: *دیوانی سیف القضات*، گردەوکۆیی ــ قازی ئەحمەد، ل٣٥و٣٦.

٢) **هێمن**، *تاریک وروون*، ل ٤٩، چاپەمەنی سەیدیان، مەهاباد.

٣) **جەمال نەبەز**، *گۆڤاری نیشتمان*، ل ٢/3، بنکەی چاپەمەنی ئازاد، سوێد، ١٩٨٥.

٤) ـــ ل ١٩ /114.

٥) ـــ ل ١٩ /48.

٦) ـــ ل ١٠ /132.

٧) ـــ ل٢١و٢٢ /117-116.

٨) **هەژار**، *ئالەکۆک*، ل ٧)١٢، چاپخانەی تەوریز، ١٩٤٥(١٣٢٤هـ).

٩) **هەژار**، *بۆ کوردستان*، ل ٣١٤، چاپی چوارەم، سوێد، ١٩٨٨.

١٠) **جەمال نەبەز**، *گۆڤاری نیشتمان*... ل ٢٢ /79.

١١) **هەژار**، *بۆ کوردستان*، ل ٣١٠ تا٣١٢، چاپی چوارەم، سوێد، ١٩٨٨.

١٢) بڕوانە: **جەمال نەبەز**، *گۆڤاری نیشتمان*.. ل ٢٣/80.

١٣) ـــ لاپەڕەی ٧٢ تا ٧٧.

١٤) بڕوانە: بەشی یەکەمی ئەو باسە، گزینگ ژمارە ١٣، ل ٦٤.

١٥) بڕوانە: *دیوانی سیف القضات*، گردەوکۆیی ــ قازی ئەحمەد، ل ٦٩.

١٦) **هەژار**، *ئالەکۆک*، ل ٧)١٢، چاپخانەی تەوریز، ١٩٤٥(١٣٢٤هـ).

١٧) گۆڤاری کوردستان، ١٥ی سەرماوەزی ١٣٢٤(٦ی دێسامبری ١٩٤٦).

١٨) ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە ٢٠، ٨ ی ڕەشەمەی ١٣٢٤(١٩٤٦).

١٩) ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە ١١، ١٧ی ڕێبەندانی ١٣٢٤(١٩٤٦).

٢٠) گۆڤاری هەلالە، ژمارە ١، لاپەڕەی ١٨، ڕەشەمەی ١٣٢٤، چاپخانەی بۆکان.

٢١) ڕۆژنامەی کوردستان،ژمارە ٢٠، ٨ ی ڕەشەمەی ١٣٢٤(١٩٤٦).

٢٢) ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە ٢٠، ٨ ی ڕەشەمەی ١٣٢٤(١٩٤٦).

٢٣) ئەو دیاردەیە جارێکی دیکەش لە سالی ١٣٥٨(١٩٧٨) سەبارەت بە بزووتنەوەی کورد، سەری هەلدایەوە و تەنانەت شادڕەوان دوکتور قاسملوو وەک ڕێبەری (حدکا)، هاوینی هەر ئەوسالە لە ئوتێلێکی خۆیدا لە «چوارچرا»ی مهاباد، ئەو دیاردەیەی جەخت کردەوە و گوتی: «... دەمەوێ مزگێنیتان بدەمێ کە سۆڤیەت لەهەر بارەوە پشتیوانیمان دەکا...».

ئەو کاتە کە خۆم لە تەنیشتی ڕاوەستابووم دوای قسەکان عەرزم کرد: کاک دوکتور بە ڕاستیتە، لە وەلامدا گوتی: لەوەی گەڕێ، جارجار دلگەرمی پێویستە»!

٢٤) «خدرە گرێ» کەسێک بووە کە لە زمانی ڕەزاشادا، لە بەرانبەر کردەوەیێکی بێ ئامووسانەی کاربەدەستانی شا، لە مالە خۆی مەتەرێزدەگرێ و دوای کوشتنی چەند ئەمنییە(ژاندارمە)بۆخۆشی پیاوانە دەکوژرێ.

٢٥) گۆڤاری کوردستان، ١٥ی سەرماوەزی ١٣٢٤(٦ی دێسامبری ١٩٤٦).

٢٦) ڕۆژنامەی کوردستان، ژمارە ٨، ٨ ی ڕێبەندانی ١٣٢٤(١٩٤٦).

٢٧) گۆڤاری هەلالە، ژمارە ١،، ڕەشەمەی ١٣٢٤، چاپخانەی بۆکان

٢٩) گۆڤاری کوردستان، بانەمەڕی ١٣٢٥(١٩٤٦).

٣٠) بە لەبەر چاوگرتنی ئەو تایبەتمەندییانەی کە لە باسەکەدا، ئاماژەی پێکراوە، ئەو ڕێبازە بە هۆی شاعیرانی وەک: حەریق و ئەدەب و وەفایی و... بە شێوازی کلاسیکی (عیرفانی و غەرامی و...)سەری هەلداوە و دواتر بە هۆی کۆمەلێک شاعیری دیکە وەک: مەلا مارفی کۆکەیی و شەوقی و سەیفولقوزات پێ دەنێتە قۆناغێکی نوێ ترەوە کە لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا بە نێوی ڕێبازی ئەدەبیی موکریان جێگیردەبێ. ئەو ڕێبازە لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا، بە بەشداری و چالاکی گەلێک شاعیری هەلکەوتوو وەک: هەژار، هێمن، خالەمین، نیمامی(ئاوات)، هەباسی حەقیقی و خالیدی حیسامی(هێدی) و... هەروەها دەستەیێک نووسەری لێهاتوو وەک: سەید محەمەدی حەمیدی، دلشاد ڕەسولی، عەبدولرەحمانی ئێلخانیزادە(موهتەدی)، عەبدولرەحمانی زەبیحی، حەسەنی قزلجی و... پتەوتر دەبێ و دواتریش پەرە پێدەدرێ.

زۆربەی ئەو شاعیر و نووسەرانەی کە لە دەورەی کۆماری کوردستاندا چالاکیان نواندووە، جگە لە یەک دووکەس نەبێ، هەموویان کۆچی دوایییان کردووە و ئەرکی درێژەدانی ئەو ڕێبازەیان بە بەرەی داهاتوو سپاردووە.